

УДК 339.9

А. Г. Лельчук

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЧИННИКИ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЗЕРНОВОЇ ГАЛУЗІ У ТРАНЗИТИВНИХ ЕКОНОМІКАХ

У статті проведено аналіз розвитку зернової галузі у транзитивних економіках України, Росії та Казахстану після розпаду СРСР та здійснено оцінку впливу членства країн у Радянському Союзі на дану галузь. Автором виокремлено чинники міжнародної конкурентоспроможності зернової галузі пострадянських країн та розроблено рекомендації щодо подальшого розвитку даних факторів для зайняття країнами лідируючих позицій на світовому ринку зерна.

Ключові слова: зернова галузь, міжнародна конкурентоспроможність галузі, транзитивна економіка.

Виникнення продовольчих криз, загострення проблеми голоду та уповільнення темпів виробництва продовольчих товарів у розвинених країнах стимулюють розвиток галузей сільського господарства у зростаючих аграрних економіках світу. Пріоритетне значення зернової галузі для забезпечення світової продовольчої безпеки та конкурентні переваги постсоціалістичних країн у зерновиробництві актуалізують визначення факторів забезпечення міжнародної конкурентоспроможності зернової галузі у країнах з транзитивною економікою.

Питання визначення, оцінки та посилення чинників конкурентоспроможності галузі та вивчення особливостей функціонування зернових ринків країн з транзитивною економікою висвітлені в працях відомих українських та зарубіжних вчених: Базилевича В., Власова В., Гейця В., Гудзинського О., Каніщенко О. Л., Кобути І., Ліферта У., Лобаса М., Маліка М., Макаренка П., Піддубний І., Сайка В., Ситника В., Худолій Л., Шпичака О., Щура М., М. Портера, К. Сімпсона, П. Кругмана. Водночас в літературі відсутній комплексний підхід до класифікації та визначення чинників міжнародної конкурентоспроможності галузі у транзитивних економіках, який би враховував її структурні та функціональні особливості і ґрунтувався на системному підході.

Метою статті є визначення чинників конкурентоспроможності пострадянських країн на міжнародних зернових ринках та розробка рекомендацій щодо їх посилення з метою посилення конкурентних позицій на світовому ринку зерна.

Перехід до ринкової економіки країн адміністративно-планового устрою та їх інтеграція до світового ринку зерна передбачає подолання негативних наслідків колишньої системи та застосування конкурентних переваг від членства в СРСР.

Так, зовнішня торгівля найбільших виробників зерна у СРСР (Росії, Казахстану та України) протягом 1987–2000 років у період розпаду соці-

алістичної економіки характеризується збільшенням імпорту до 35 млн т зерна у рік. Це було зумовлено такими економічними наслідками для зернової галузі після розвалу Радянського Союзу: нерівномірністю розвитку галузей економіки у зв'язку із державною політикою мілітаризму; нераціональним екстенсивним використанням посівних площ; підпорядкуванням зерновиробництва встановленим плановим показникам; відсутністю послідовної та ефективної системи маркетингу та менеджменту на зернових підприємствах; нерозвиненістю інститутів землеволодіння та біржової торгівлі.

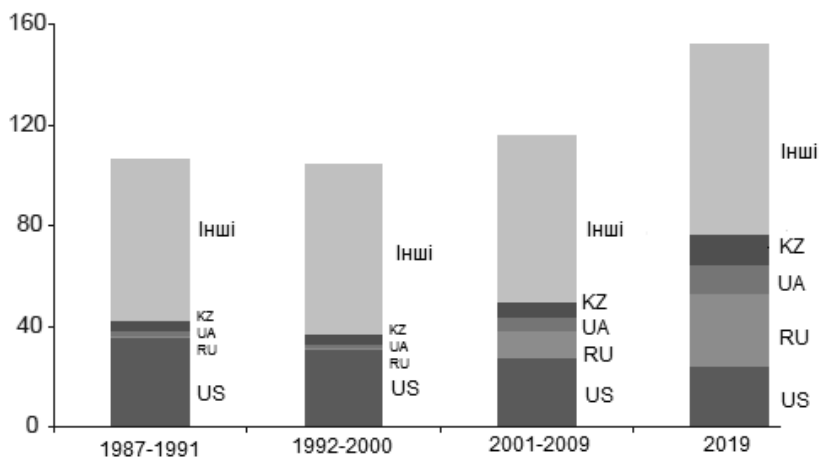

Рис. 1. Експорт зерна у світі, млн т

Примітки: US — США, UA — Україна, RU — Росія, KZ — Казахстан
Джерело: [4]

Проте протягом 2001–2009 років виробництво зерна у постсоціалістичних країнах значно збільшилось порівняно із періодом 1992–2000 років: зокрема, у Росії — на 32 %, у Казахстані — на 25 %, в Україні — на 15 % (рис. 1). Загальний експорт зерна даних країн у 2009 році склав 55 млн т, що стимулювало переміщення 90 млн т існуючої додаткової пропозиції зерна до світового ринку.

Збільшення виробництва зерна на початку 2000-х років пояснюється покращенням погодних умов. Так, після засухи 1998-го року, яка призвела до найнижчого рівня врожаю, вже в 2001 році обсяг виробництва зерна в Україні, Росії та Казахстані склав 157 млн т, порівнюючи із середньорічним зерновиробництвом в 126 млн т у період з 1996 по 2001 рік.

Крім того, девальвація національної валюти Росії, України та Казахстану як в номінальному, так і реальному виразі, через економічну кризу в Росії в 1998 році значно вплинула на обсяги експорту зерна та підвищення цінової конкурентоспроможності зерна цих країн на світовому ринку та сприяла зайняттю ними лідируючих позицій як експортерів зерна. Так, з початку кризи в 1998 році до кінця 1999 року російський рубль та українська гривня втратили у вартості 80 % та 65 % відповідно [4]. Проте, на

думку західних експертів, не дивлячись на відновлення реальної вартості валют пострадянських країн, вони є і досі недооціненими порівняно з валютами світових лідерів з експорту зерна.

В той же час збільшення експорту та виробництва зернових пояснюється появою нового типу агровиробників в цих країнах. Ці нові оператори ринку є великими, вертикально інтегрованими підприємствами, що поєднують первинне сільське господарство, виробництво, дистрибуцію та роздрібну торгівлю у своїй структурі. Нові динамічні гравці ринку придбають сільськогосподарські об'єднання (колгоспи та радгоспи періоду Радянського Союзу) та інвестують у них кошти, забезпечують технологіями, включаючи імпорتنі сорти високоврожайного зерна, та запроваджують більш ефективну систему менеджменту у агровиробничу систему.

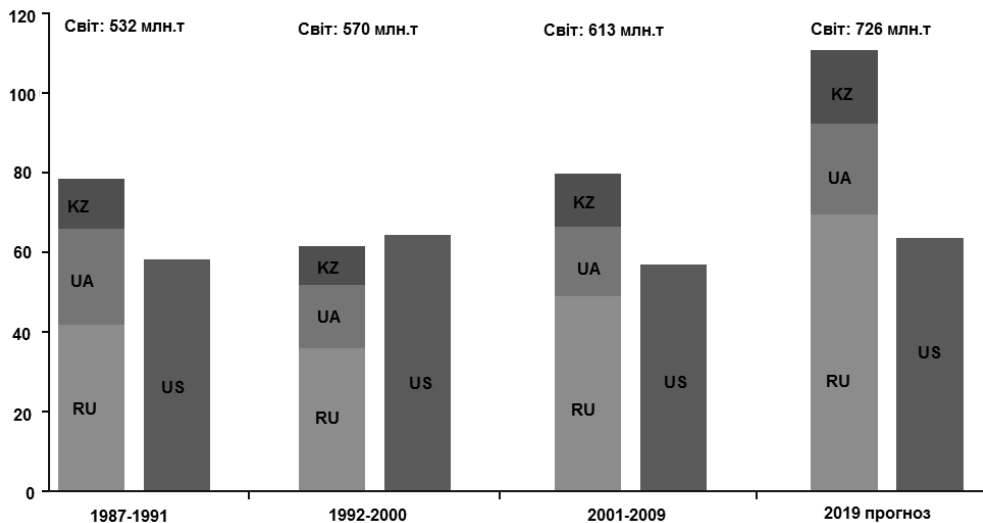

Рис. 2. Виробництво зерна у світі, млн т
 Примітки: US — США, UA — Україна, RU — Росія, KZ — Казахстан
 Джерело: [4]

До того ж збільшення експорту зернових пояснюється лібералізацією зовнішньоторговельних операцій в пострадянських країнах та наступним падінням внутрішнього попиту на зерно у зв'язку із забезпеченням потреб країн у м'ясній продукції за рахунок імпорту та подальшою експорторієнтованістю зерновиробництва країн. Крім того, ефективне реформування радянських державних колгоспів, збільшення посівних площ, використання раціональної системи удобрення та переорієнтація на озимі сорти зернових, покращення погодних умов та збільшення рівня опадів впродовж 2000-х років позитивно вплинули на збільшення врожайів і підвищення міжнародної конкурентоспроможності галузі (рис. 2).

За прогнозами експертів, при подальшому підвищенні застосування ефективної системи удобрення та інших засобів зерновиробництва та збільшенні кількості гравців на ринку врожайність зерна зросте на 20 % в Росії

та 17 % в Україні порівняно із середньорічною врожайністю за 2001–2009 роки, а в Казахстані лише на 9 % (рис. 3).

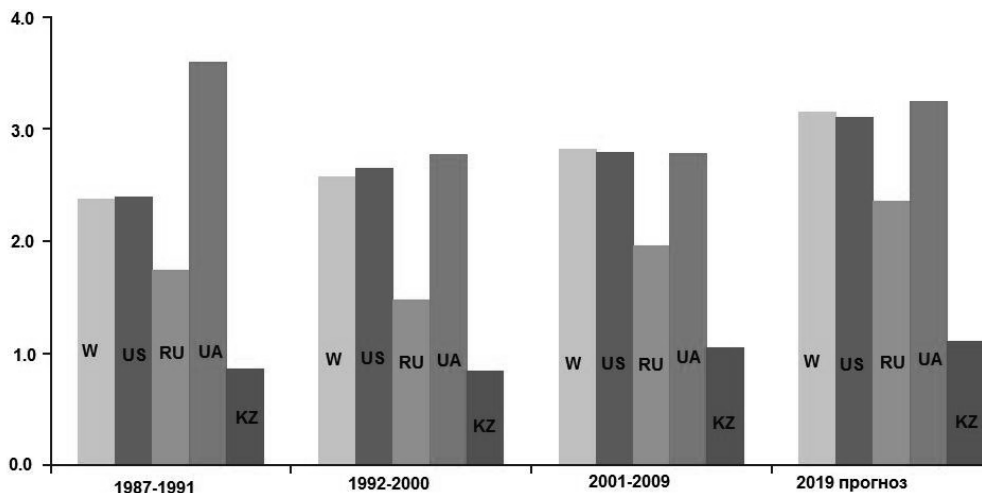

Рис. 3. Врожайність зернової галузі, млн т/га

Примітки: W — світ, US — США, UA — Україна, RU — Росія, KZ — Казахстан
Джерело: [4]

Проте стримуючим фактором для подальшого збільшення експорту є недостатній рівень потужності портів пострадянських країн. Так, усі порти на березі Чорного моря, через які Росія та Україна здійснюють експорт зерна, мають загальний обсяг річної експортної потужності у розмірі 8 млн т.

Крім того, неефективність державної політики субсидування галузі зменшує зацікавленість підприємств у підвищенні рентабельності виробництва та інвестуванні в засоби та предмети виробництва. В той же час вплив регіональної політики на визначення культур для засівання сільськогосподарських угідь та політика щодо розподілу експортних квот зерна призводить до неефективного експорту та зменшення врожайності зернових.

Недосконалість інституту землеволодіння, відсутність розвиненого кредитного та іпотечного ринків для зерновиробників, залежність приватних виробників від державних інститутів влади у зв'язку із високим рівнем регулювання ринку зменшують конкурентоспроможність зернової галузі та її виробників.

Загалом, експортний потенціал зернової галузі постсоціалістичних країн та її міжнародна конкурентоспроможність забезпечуються наступними чинниками: дешевизна та кваліфікованість кадрів аграрного сектору, зумовлена розвитком науково-дослідних аграрних інститутів в СРСР; природно-кліматичні умови та родючість ґрунтів; вивільнення значного обсягу посівних площ під зернові культури у зв'язку із рецесією у

м'ясовиробництві. Проте головним фактором забезпечення міжнародної конкурентоспроможності зернової галузі транзитивних економік є адаптація історично встановлених систем вертикальної інтеграції процесів виробництва, переробки, розподілу та продажу зерна, що ініціюють ефекти масштабу та інтеграції і забезпечують цінову перевагу зерновиробників постсоціалістичних країн на світовому ринку.

В той же час серед основних стримуючих факторів підвищення конкурентоспроможності зернової галузі для країн з транзитивною економікою є залежність цінової конкурентоспроможності від реального валютного курсу, вплив розвитку тваринництва та доходів споживачів на рівень попиту на зерно та продукти його переробки, низький рівень продуктивності зерновиробництва у зв'язку із значним рівнем субсидування галузі та відсутністю державного контролю щодо рівня модернізації та ефективності діяльності підприємств в галузі.

Для подальшого розвитку зернової галузі пострадянських країн необхідно забезпечити удосконалення фізичної та інституційної інфраструктури галузі, зростання продуктивності сільського господарства і ослаблення регіонального контролю щодо експорту зерна. Серед цих факторів найбільш впливовим є зростання продуктивності, оскільки це забезпечить підвищення цінової конкурентоспроможності та посилить інвестиційну привабливість зерновиробництва.

Підсумовуючи, необхідно зазначити короткостроковий характер дії та вичерпність факторів конкурентоспроможності зернової галузі пострадянських економік на світовому ринку. Тому подальше посилення конкурентних позицій зернової галузі країн з транзитивними економіками на міжнародних ринках потребує сприяння інноваційному розвитку галузі та ефективного землекористування, інвестування у національну транспортну інфраструктуру, термінали зберігання та міжнародні канали збуту, застосування ефективної державної політики щодо галузевого розвитку економіки країни та її зовнішньої торгівлі.

Список літератури

1. Базилевич В. Д. Формування конкурентного середовища у транзитивній економіці: проблеми, тенденції, протиріччя // *Конкуренція*. — 2003. — № 2(5).
2. Каніщенко О. Л. Міжнародний маркетинг в діяльності українських підприємств: Монографія. — К.: Знання-Прес, 2007. — 448 с.: іл.
3. Старостіна А. О. Маркетинг: навч. посібник / А. О. Старостіна, О. В. Зозульов. — К.: Знання, 2006. — 327 с.
4. Офіційний сайт Міністерства Сільського Господарства США. — [Електронний ресурс]. — www.usda.gov

А. Г. Лельчук

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

ФАКТОРЫ МЕЖДУНАРОДНОЙ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ЗЕРНОВОЙ ОТРАСЛИ В ТРАНЗИТИВНЫХ ЭКОНОМИКАХ

Резюме

В статье проведен анализ развития зерновой отрасли в транзитивных экономиках Украины, России и Казахстана после распада СССР и осуществлена оценка влияния членства стран в Советском Союзе на данную отрасль. Автором выделены факторы международной конкурентоспособности зерновой отрасли постсоветских стран и разработаны рекомендации относительно дальнейшего развития данных факторов для занятия странами лидирующих позиций на мировом рынке зерна.

Ключевые слова: зерновая отрасль, международная конкурентоспособность отрасли, транзитивная экономика.

A. Lelchuk

Taras Shevchenko Kyiv National University

FACTORS OF GRAIN INDUSTRY INTERNATIONAL COMPETITIVENESS IN TRANSITIONAL ECONOMIES

Summary

The paper analyses grain industry development in transitional economies of Ukraine, Russia and Kazakhstan after the collapse of the Soviet Union and carries out an assessment of USSR membership impact on grain industry. The study highlights factors of grain industry international competitiveness of post-Soviet states and provides recommendations as to factors strengthening in order to take the leading position on world grain market.

Key words: grain industry, international industry competitiveness, transitional economies.